

УДК 17.023

Кравченко О.П.,*ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди”, м. Переяслав-Хмельницький, Україна*

МОРАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито важливість етичної регламентації професії соціального педагога. Охарактеризовано зафіксовані в етичному кодексі моральні принципи соціально-педагогічної діяльності: повага до гідності кожної людини, пріоритетність інтересів клієнта, толерантність, довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта, доступність послуг, конфіденційність, дотримання норм професійної етики.

Ключові слова: етика, етичний кодекс, моральні принципи, соціально-педагогічна діяльність.

Кравченко О.П. Нравственные принципы социально-педагогической деятельности

В статье раскрыта важность этической регламентации профессии социального педагога. Охарактеризованы зафиксированные в этическом кодексе моральные принципы социально-педагогической деятельности: уважение достоинства каждого человека, приоритет интересов клиента, толерантность, доверие и взаимодействие в решении проблем клиента, доступность услуг, конфиденциальность, соблюдение норм профессиональной этики.

Ключевые слова: этика, этический кодекс, моральные принципы, социально-педагогическая деятельность.

Kravchenko O.P. The Moral Principles of Social-Pedagogical Activity

The importance of ethic regulation of social teacher's profession is exposed in the article. The moral principles of social-pedagogical activity that are fixed in the ethic code are described: respect to the dignity of everybody, priority of client's interests, tolerance, trust and co-operation in the decision of client's problems, availability of services, confidentiality, observance of professional ethics' norms.

Keywords: ethics, ethic code, moral principles, social-pedagogical activity.

Актуальність теми дослідження. Визначальним фактором у професійній діяльності соціальних педагогів у першу чергу є їхня теоретична підготовка. Без наявності необхідних професійних знань неможливо вирішувати жодні практичні завдання. Разом із тим, соціальні педагоги у своїй щоденній діяльності стикаються з численними етичними проблемами й дилемами, які не визначені правовими нормами, що змушує їх діяти відповідно до своїх моральних знань, переконань і потреб. Це актуалізує значення для соціально-педагогічної діяльності етики як науки про мораль, що вивчає закономірності її виникнення, розвитку й функціонування, специфіку та роль у суспільстві, моральні категорії (добро та зло, справедливість і несправедливість, честь, гідність тощо), за допомогою яких формується система моральних цінностей і традицій, теоретично обґрунтовується певна система моральних принципів поведінки та спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відображення основних аспектів соціально-педагогічної діяльності ми знаходимо у працях О.Безпалько, Н.Волкової, М.Галагузової, В.Галузинського, М.Євтуха, І.Звереві, А.Капської, Л.Коваль, Г.Лактіонової. Науково-педагогічні обґрунтування процесу формування професійної етики, системи цінностей та ідеалів соціально-педагогічної роботи, а також етичні вимоги до професіограми соціального педагога посіли центральне місце в сучасних розробках Ю.Аракелова, В.Бочарової, М. Гуслової, Т.Демидової, І.Зінчука, І.Зязюна, Г.Медведевої, Т.Семигіної О.Тихомирова, Т.Холостової, Є.Ярської-Смирнової та інших. Питання соціальної та соціально-педагогічної деонтології досліджуються науковцями А.Білінською, А.Бойко, І. Мигович, І.Трубавіною та іншими.

О.Бобир, Г.Васянович, А.Донцов, Т.Мішаткіна, Л.Хоружа розкривають професійну етику в системі прикладного етичного знання, сутність етики педагога, етикет у професійній культурі педагога. У зарубіжній літературі цим питанням надається велика увага з боку вчених, зокрема, Д.Карнегі, Л.Колдерга, С.Шардлоу та ін.

Проте питання моральної регламентації професії соціального педагога окреслено лише в загальному вигляді. Немає чітко визначених рекомендацій соціальному педагогу щодо того, як зробити ділове спілкування неконфліктним, запобігти появі стресів, сприяти прогресивному, ненасильницькому спілкуванню при проведенні професійних переговорів, дискусій, бесід, при вирішенні соціальних суперечок тощо.

Мета статті: охарактеризувати моральні принципи діяльності соціального педагога.

Виклад основного матеріалу. Моральні принципи є однією з форм моральної свідомості, в якій моральні вимоги виражаються найбільш узагальнено. Якщо моральна норма приписує, які вчинки людина може здійснювати, то моральні принципи виражають вимоги суспільства до моральної сутності людини, її призначення, характеру стосунків між людьми.

Морального регулювання суспільства потребує соціально-педагогічна діяльність як спеціально організована та регламентована діяльність, що передбачає орієнтацію на особистість, індивідуальність, розкриття сутнісних сил людини, надання їй комплексної соціально-психологічно-педагогічної допомоги у розв'язанні особистісних проблем, в усвідомленні себе суб'єктом власного життя. У своїй роботі соціальний педагог повинен розуміти та плекати моральність, осмислювати її, чітко відрізняти якості добра й байдужості у стосунках із клієнтом та його родиною. Це змушує фахівця опиратися як на загальнолюдську мораль, так і на професійну деонтологію, тобто на систему моральних норм і принципів, вироблених у межах професійного співтовариства та зафіксованих у програмних документах, передусім – етичних кодексах національних асоціацій соціальних працівників. Етичний кодекс орієнтує на дотримання таких моральних принципів соціально-педагогічної діяльності, як повага до гідності кожної людини, пріоритетність інтересів клієнта, толерантність, довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта, доступність послуг, конфіденційність, дотримання норм професійної етики.

Чи не найважливішим для роботи соціального педагога з цього переліку є принцип толерантності, що означає терпимість до чужих думок і вірувань. Варто зазначити, що сама ідея толерантності має давню історію, адже виникла ще в глибокій античності – як вирішення проблеми ставлення до релігійної меншості. Проблема толерантності відкрито в той час ще не ставилася, але її мотиви спостерігаються в працях таких мислителів, як Арістотель, Геракліт, Антифон, Сенека та інші. Як суспільне явище толерантність віддзеркалювала потребу вияву релігійної терпимості під час діалогу та взаємодії різноманітних культурних традицій та практик, була однією з підстав для пізнання інших культур, створювала передумови для взаємного розуміння та прийняття.

Толерантність як етичний принцип ввів у науку Дж.Локк у трактаті “*Epistola de tolerantia*” (“Листи про толерантність”, 1688 р.) [3]. На думку філософа, аргументом на користь толерантності є, по-перше, те, що примус не здатний навернути людину на шлях щирої, релігійно повноцінної віри, по-друге – відмінність основних завдань і функцій, що їх відповідно мають виконувати церква та держава. У 1689 році британський парламент ухвалив Акт терпимості, адже досить швидко з’ясувалося, що легітимне співіснування кількох церков зовсім не веде до анархії та втрати керованості, а робить державу сильнішою. У такий спосіб толерантність вперше продемонструвала свій потенціал дієвого інструменту досягнення політичної злагоди різноманітних сил за умов збереження ними законної свободи та права бути самим собою. Тому надалі поняття толерантності поширилося не тільки на сферу міжрелігійних стосунків, а й на більшість суспільних відносин, що виникли через відмінність людей і спільнот, культур.

Соціальний педагог у своїй роботі зобов’язаний дотримуватися “Декларації принципів толерантності”, що була прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року [1], навіть якщо деякі категорії клієнтів не викликають симпатії спеціалістів, а їх політичні, релігійні та національні особливості, поведінкові стереотипи та зовнішність виявляються незвичними. Це означає визнання відмінностей людей, різноманіття клієнтів і вияву терпимості до проявів цього різноманіття, але небажаність нав’язування окремих поглядів, переконань. У статті 2 Декларації визначається, що на державному рівні реалізація принципу толерантності передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судово-процесуальних та адміністративних норм. Державі слід ратифікувати існуючі міжнародні конвенції з питань прав людини та, в разі потреби, розробити нове законодавство з метою забезпечення в суспільстві рівноправних відносин і рівних можливостей для всіх груп і кожної окремої людини. У цьому зв’язку, зазначається у статті 3 Декларації, особливу увагу слід зосередити на найменш соціально захищених групах, які перебувають у несприятливих соціальних чи економічних умовах, щоб надати їм правового та соціального захисту, зокрема, в житлових питаннях та в питаннях зайнятості, охорони здоров’я, забезпечити повагу до самобутності їхньої культури та цінностей, сприяти їхньому соціальному та професійному

зростанню та інтеграції, зокрема, засобами освіти. Саме виховання толерантності визначається як одне з провідних освітніх завдань ХХІ ст. та як одна з необхідних умов ефективної професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери.

Із принципом толерантності тісно пов'язаний етичний принцип діяльності соціальних педагогів, що забезпечує недопускання жодного прояву зневаги до особистості, адже кожна людина є неповторною та унікальною, має право на самореалізацію, яка не призводить до порушення подібних прав інших людей. Спеціалісти з соціально-педагогічної роботи надають допомогу кожному, хто звертається до них за захистом, підтримкою, консультацією або порадою без будь-якої дискримінації щодо статі, віку, фізичних або розумових обмежень, соціальної чи расової приналежності, віросповідання, мови, політичних поглядів, сексуальної орієнтації. Саме це зазначають принципи доступності послуг та домінантності інтересів клієнтів. Останній принцип означає розуміння соціальним педагогом пріоритетності мотивів, причин та цілей клієнта, які через особливий вольовий імпульс та прагнення спрямовують його на моральні дії.

Принцип довіри та взаємодії у вирішенні проблем клієнта вимагає від спеціаліста співпраці з клієнтами, намагаючись розв'язати будь-які завдання, з якими вони стикаються. Такий принцип заснований на доброзичливому ставленні до проблем клієнта, що засновується на впевненості в його чесності, правоті, готовності вирішувати будь-які труднощі за умови взаємних договорів. Соціальний педагог визначає проблеми клієнта спільно з ним, спонукає до самостійного прийняття рішення, але при цьому несе відповідальність за наслідки, спровоковані цим рішенням. Зрозуміло, що дотримання даного принципу та розвиток таких моральних якостей, як доброчесність, порядність, відповідальність, є обов'язковими для майбутнього фахівця.

Соціальний педагог завжди повинен пам'ятати про принцип конфіденційності, а у взаєминах із клієнтом із повагою ставитися до нього, в жодному випадку не обмежуючи його волі та прав. Повага є визначальною рисою соціально-педагогічної діяльності, яка передбачає справедливість, рівність прав, довіру до людини, уважне та ввічливе ставлення до її прагнень, чуйність, делікатність, скромність. Вчені зазначають, що "...повага до особистості має багато форм. У різних соціальних культурних групах існує

багато різноманітних засобів прояву поваги. Треба враховувати, що вважається ввічливим і тактовним у групах, які відрізняються від нашої власної групи” [4, с. 9]. Порушенням цього принципу є фізичне насилля, зневажливе ставлення, несправедливість, нерівність, грубість, психологічний тиск та травмування тощо.

Зауважимо, що основою гідності є воля людини у межах її моральної діяльності, й у такому випадку кожний повинен мати можливість постійно стверджувати себе як моральну особистість самостійною участю у всіх галузях суспільного життя. Фахівці соціально-педагогічної роботи повинні прагнути до створення умов для найвищої міри свободи кожної особистості, викорінюючи всі можливі види експлуатації. Але тільки заслуживши довіру клієнта, спеціаліст може надіятися, що останній відкриє перед ним свою душу цілком, нічого не ховаючи. У будь-якому випадку соціальний педагог повинен слухати клієнта дуже уважно, показуючи це навіть зовні, ні в якому разі не перебиваючи його. Звідси – необхідність формування таких професійних особистісних якостей, як терплячість, витримка, таких професійних вмінь, як здатність розуміти іншого, слухати його. Клієнта варто сприймати насамперед як людину, ким би він не був, а не як представника певних шарів населення. Надзвичайно важливими для практичної соціальної роботи є віра в здатність людини до змін, до сприйняття відмінностей, запобігання соціальному виключенню людей тощо.

Моральний аспект соціально-педагогічної діяльності розкривається через систему моральних цінностей, чеснот і добра в поведінці, що орієнтує на дотримання норм професійної етики.

У професійній діяльності існує два пласти прояву моральних регуляторів – на рівні зовнішньої етичної культури поведінки, що проявляється, наприклад, у людській ввічливості, тактовності, й на рівні глибокого внутрішнього розуміння моральних категорій і уявлень, які переходять у переконання: уявлення про добро та зло, професійний обов’язок. Засвоєні етичні категорії створюють систему внутрішньої професійно-етичної культури, що регулює соціально-педагогічні відносини. Це дозволяє нам виокремити функціональні компоненти системи професійно-етичної культури соціального педагога:

– регулятивний компонент (професійно-етична культура як система професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин);

- нормативний компонент (професійно-етична культура як сукупність професійних норм, відносин і стандартів поведінки);
- виховний компонент (професійно-етична культура як чинник, який формує моральну культуру учасника професійної взаємодії);
- аксіологічний компонент (професійно-етична культура як процес створення, збереження та засвоєння професійно-етичних цінностей) [2, с. 71].

Останній, ціннісний компонент фахівці соціальної роботи визначають як системотвірний, адже тільки через систему цінностей фільтрується вся сприйнята та перероблена особою інформація. Різні люди в одній і тій самій ситуації поведуть себе не однаково. Різниця визначається тими цінностями, якими керується людина, її моральною позицією. Моральна цінність учинку виявляється за допомогою порівнювання з визнаним у суспільстві ідеалом добра, який фіксується у свідомості суспільства у вигляді певного комплексу моральних норм, правил належної та рекомендованої поведінки.

Висновки. Реалізація змісту соціально-педагогічної діяльності залежить від професійної компетентності соціального педагога. Однак враховуючи те, що об'єктом діяльності спеціаліста є діти та молодь, які потребують допомоги, до нього висуваються високі етичні вимоги. Етика соціально-педагогічної діяльності відображається через цілісну систему моральних принципів. Передбачається, що соціальні педагоги беруть до уваги всі принципи стосовно тієї чи іншої ситуації, в якій реалізується їх професіоналізм.

Звичайно, моральні принципи, зафіксовані в етичному кодексі, не є точним алгоритмом у всіх можливих ситуаціях. Проте вони передбачають загальні правила поведінки та забезпечують базу для суджень про етичні дії. Для соціальних педагогів важливо не просто вивчити етичні вимоги, як завчають, наприклад, математичні формули. Першорядного значення тут набуває глибоке усвідомлення принципів-цінностей, коли вони стають життєвими орієнтирами людини, формують її життєву філософію та керують практичною професійною роботою. Тому одним із визначальних моментів професійного становлення майбутнього соціального педагога є засвоєння у процесі фахової підготовки моральних принципів професійної діяльності, що обумовлюють специфічні професійні проблеми, зокрема, проблему моральної відповідальності перед клієнтом, колегами, спеціальністю та суспільством.

Список використаної літератури та джерел:

1. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// edu. helsinki. org. ua/ files/ docs/ 1272481866. doc](http://edu.helsinki.org.ua/files/docs/1272481866.doc). – Нава з екрана.
2. Капська А.Й. Соціальна робота: Навч. посібник / А.Й. Капська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
3. Локк Дж. Послание о веротерпимости // Локк Дж. Сочинения. В 3 т. – Т. 3. / Джон Локк. – М., 1988. – С. 91 – 135.
4. Пічкарь О.П. Соціальна робота за рубежом: Велика Британія: Методична розробка до курсу “Соціальна робота за рубежом” / О.П. Пічкарь // Пічкарь О.П., Дідик М.М. – Ужгород, 2001. – 47 с.